

Kik építették Budapestet?

Háború előtt a humoros emberek egyszerűen felelték a kérdésre: Budapestet — mondták — a totók építették. Mostanában sokan tartanak igényt arra a dicsőségre, amely az új Budapest felépítőjéi. A minap lezajlott fővárosi választások az egyik politikai pártnak alkalmat adtak arra, hogy jelöltjét — aki egyébként egy, a városi házi körökben kedvelt gépészmérnök — a választóköröknek plakátokon mint »a városrész felépítőjét« ajánlja, ámbar *egyetlenegy építkezés sem fűződik nevéhez.*

Budapest építkezésének fellendülését és az új Budapest megteremtésének időpontját az 1873. évi *bécsi krachig* vezetik vissza. Ebben az időben, amidőn a merész spekulációk napirenden voltak, kapcsolódott bele a bécsi *Erlanger* bankár által összehozott pénzeszoport a Sugár út, nagynevű kezdeményezője, id. *Andrássy Gyula* gróf után jelenleg *Andrássy út*, létesítésének akciójába.

Az Andrássy úttól a Nagykörútig

A múlt század utolsó éveiben ez az építkezési akció, amely egy gazdasági fellendülés következménye volt, érvényesülési lehetőséget nyújtott számos európai hírnévre jutott tervező műépítészünknek és vállalkozó építőmesternek. *Lechner Ödön*, *Bobula János*, *Pucher József*, *Hübner* és *Quittner Zsigmond* műépítészek alkotásai remekíttek a főváros legszebb útvonalaán, az *Andrássy út*on, amelyen villa- vagy házbirtokosnak lenni abban az időben nagy szó volt. *Harkányi bárók*, a *Saxlehner-család*, a *Foncière Biztosító*, a zombori *Stein*, *Mendl István*, megyeri *Krausz Lajos*, *Brüll Armin*, a *Karsai-fivérek*, a *Domonyi-család*, *Pázmány Dénes*, a *Stern-Egyedi-család*, *Haggenmacherék*, a *Latzkó* és *Popper cég*, a *Delmedeo-család*, *Andrássy Aladár* gróf, a *esetei Herzog-család*, *Wahrman Renée*, *Pallavicini örgróf*, a *Koburg* hercegi család és a MÁV nyugdíjintézetének szebbnél szebb *Andrássy úti palotái* voltak az új Budapest mintaépítkezései.

A pesti oldalon öt városkerületen keresztül megnyitották a *Nagykörutat*. Ennek két legrégibb épülete az *Erzsébet körút* 29. számú *Orfeum-épület* és a *József körút* 50. sz., a *Baross* ucca sarkán levő *bérház*. Az építkezés a *Nagykörúton* mintegy *15 évig tartott* és alkalmat nyújtott arra, hogy a vagyonosodó középosztály és a spekuláció izléses és izléstelen, de *bérijövedelem* tekintetében jó házakkal díszítse ezt a főút vonalat. Az arisztokraták közül csak ketten építettek palotát a *Nagykörúton* (*Batthyány Géza* gróf és *Nádasdy Tamás* gróf).

A legszebb *bérpalotákat* építették: a *Haggenmacher-család*, *Jellinek Henrik*, a *csepeli Weiss-család* a *Lipót körúton*; *Tornyai-Schossbergerék* és *Drasche* téglagyáros a *Teréz körúton*, a *Hazai Takarékpénztár*, a *Newyork Biztosító* és *Tafler Kálmán* az *Erzsébet körúton*, *Mészáros Kálmán dr.*, *Amon József*, *Rákosi Jenő* a *József körúton*. Ugyanitt *Tafler Kálmán* négy négyemeletes házal nyitotta meg az építkezések sorát, azután folytatta a *Ferenc körúton* két sarokházzal. Ennek az út vonalnak első házépítője *Virava János* volt.

Nagyvállalkozók és nagyspekulánsok

A körutakkal egyidőben elkezdődtek a párhuzamosan haladó uccákban (*Gyár*, *Eötvös*, *Csengeri*, *Vörösmarty*, *Izabella stb.*) az építkezések és folytatóttak a *Csikágóban*, amint ezt a *Thököly*, *Aréna út*, *Damjanich* és *Rottenbiller* uccák által övezett városrészt elnevezték. Itt tombolta ki magát a vállalkozók és a spekulánsok építkezése és itt épültek az igazi *bércaszárnnyak*. *Feledy Miksa*, egyike a legnagyobb stílusban dolgozó spekulánsoknak, mintegy *80 nagy bérház* építésével vett részt a főváros fejlesztésében. *Deutsch Károly* a *Rákóczi úti* tót templomot övező ház csoportot, a *Luther-bazárt*, építette az evangélikus egyházközség telkein, amelynek fejében *50 évig* az övé, illetve jogutódaié a *házbérijövedelem*. *Weiss Manfréd* a *Ferenciek* terén, az *Athenaeum* régi telepének helyén felépítette a *»Király bazár«*-t, a *Grünwald* és *Schiffer* cég a *Margit-híd* mellett a *Palatinus-bérházakat*.

A *Holzspach* és *Fia* cég a *Margit rakparton* és mellékuccáiban *24 nagy bérházzal* kezdték el a budai tömegépítkezések sorát, ugyanott *Schomann Antal* az *Irgalmasrend* telkein, *Weinreb* és *Spiegel* a *Lágymányoson*, *Grünhut Sámuel* nagyfuvaros a *VI. kerületben*, *Paulheim József* és *Ferenc* a város különböző részein, *Weisz Izidor* a körutakon, a *Bodanszky-testvérek* és a három *Freyberger* a főváros legforgalmasabb útjain egyszerre több ház építkezésével adtak munkalkalmat az iparosoknak.

Amikor mindenki épített

A tempó erős volt, de nem vitatkoztak azon, hogy állami vagy városi feladat-e az építkezés, hanem *mindenki épített*. Az állam nagy középületekkel, a főváros iskolákkal, új laktanyákkal,

kórházakkal és vásárcsarnokokkal fejlesztette Budapestet. Nem maradhattak vissza a pénzintézetek és biztosítóintézetek sem; sorban épültek a legmodernebb bankpaloták és székházak, főleg a *Belvárosban* és a *Lipótvárosban*. *Eltűnt az Újépület* néven ismert kaszárnnya és helyén — a *Szabadság téren* — épültek: a *Tőzsde* (*Alpár* alkotása), az *Osztrák-Magyar Bank*, a *Dunyerszky- és Sváb-család*, valamint az *»Adria«* Tengerhajózási Társaság palotái. *Kiszélesítették* a *Hatvani uccát*, amelyből *Kossuth Lajos* ucca lett és folytatásának tengelyébe építették az *Erzsébet-hídat*. A *Kossuth Lajos* uccában az *Országos Kaszinó*, az *Astoria szálloda*, a *Czirák* grófok palotája, a *Wagner-család bérháza*, az *Eskü úton* a *Klotild-paloták* és a *Belvárosi Takarékbazárpalotája* a jelentősebb alkotások.

Az új *Lipótváros* a háborúutáni években épült és itt a *Phönix* biztosító bérpalotái mutatják be a legújabb építészeti irányt.

Budapest legszebb épületeit a magyar építőművészet nagy reprezentánsai alkották: *Ybl Miklós* (*Opera*, *Királyi Vár*), *Hauszmann* *Alajos* (*Kúria palota*), *Alpár Ignác* (*Tőzsde*, *Hazai Takarékpénztár* és a *Hitelbank palotái*), *Steindl Imre* (*Parlament*), *Quittner Zsigmond* (*Gresham*, *Pesti Magy. Keresk. Bank* székháza), *Czigler Győző* (*Vásárcsarnok*), *Korb Flóris* (*Klotild-palota*, *Zeneakadémia* — *Giergl Kálmán*nal, *Királyi bérház*, *Technológiai Múzeum*, *Törvénytér épülete*), *Lechner Ödön* (*Iparművészeti Múzeum*, *Postatakarékpénztár*), *Hegedűs Armin* (*Szent Gellért-fürdő* és szálloda), *Fellner Sándor* (*Pénzügyminisztérium*), *Ray Rezső* (*Royal-szálloda*), *Wálder Gyula*, *Töry Emil* és *Pogány Móric*, *Hajós Alfréd* (*sportépületek*), *Bálint* és *Jámor* (*bérházak*), *Kaiser József* (*Bazilika*), *Lajta Béla* (*vasuceai iskola* és a *Rákóczi út* 18. számú bérpalota). Érdekes, hogy legjobban épített színházainkat (*Nemzeti Színház*, *Vígyszínház*, *Fővárosi Operettszínház*) a bécsi *Fellner* és *Hellner* cég tervezte és osztrák műépítész alkotása az osztrák követség palotája is.

A pénzforrások

Az időközlöként beállott lakáshiány enyhítésére megindult tömeges építkezések közül az első volt a *»Színház«* építése. A múlt század hetvenes éveiben a *Thököly út*, *Aréna út* eleje, *Verseny ucca* és *Murányi ucca* eleje között egyszerre felépített egy konzorcium *100 darab*, egyenként *50—52 négyszögöles emeletes házat*, ezek közül a legtöbb még ma is áll, de olyan állapotban, hogy *nyomortanyáknak tekintik*. Az utolsó években gyengemínőségű kislakásos házakkal a következő építetők említendők: a *Népjóléti minisztérium*, a *Székesfőváros* a *perifériákon* (*Városi házak*) és a *Belügyminisztérium* (*hat ház* a *Dagály uccában*). *Jobbmínőségű bérházak* építésével kitért a *Kaszlik-alapítvány* és *Andrássy Géza* gróf (*hat ház* a *Kaplony uccában*).

Ha a főváros nagy építkezéseiről van szó, nem lehet említés nélkül hagyni a *pénzforrásokat*, amelyek az anyagi erőket szolgáltatták. Budapest emissziós pénzintézetei (a *Kereskedelmi Bank*, a *Hazai Takarékpénztár*, a *Moktár*, *Általános Takarékpénztár*, *Leszámitoló Bank*, *Magyar-Olasz Bank*, *Belvárosi Takarékpénztár*, *Egyesült Fővárosi Takarékbazár*) hozták be záloglevélkiadásuk révén azt a hosszúlejáratú kölcsönpénzt, amely által a legtöbb építkezés lehetővé és rentábilissá vált.